

Кавалерідзе Іван Петрович

Біографія

Кавалерідзе Іван Петрович

(1887-1978)

скульптор, кінорежисер, драматург

Народився 14 квітня 1887 року на хуторі Ладанському (тепер село Новопетрівка Роменського району Сумської області). Походив він із давнього грузинського роду, батько його, Васо Кхварідзе, був переселений російською владою у середині XIX століття, після закінчення Кавказької війни, на Полтавщину. Дитинство Кавалерідзе минало в селі Талалаївці, де він навчався у початковій земській школі. 1899 року, після трьох років навчання в земській школі, його забрав до Києва дядько, художник і археолог, хранитель скіфського відділу Київського археологічного музею Сергій Мазаракі. Він добре знав І.Репіна, приятелював з А.Куїнджі, в його домі часто бували артисти Київського оперного театру, художники П.Мартинович, О.Сластьон, І.Селезньов, С.Васильківський, С.Світославський, Ф.Красицький, І.Труш. Творча атмосфера в домі Сергія Мазаракі сприяла формуванню смаків і творчих захоплень юнака. У Києві Кавалерідзе спочатку понад шість років навчався у приватній гімназії Валькера, яку змушений був залишити через переслідування поліцією за участь у студентських заворушеннях 1905 року. 1906 року Кавалерідзе вступає до Київського художнього училища в клас архітектури, потім переходить у клас ліплення скульптора Ф.Балавенського. Щоб добути кошти на прожиття та навчання в училищі, Кавалерідзе мусив вечорами працювати статистом у Київському оперному театрі, де познайомився з Ф.Шаляпіним, з якого 1909 року ліпить погруддя. У 1909—1910 роках Кавалерідзе навчається у Петербурзькій Академії мистецтв, у 1910—1911 — у Парижі, в майстерні відомого скульптора Н.Аронсона. У Парижі Кавалерідзе знайомиться з багатьма діячами культури Франції, відвідує майстерню славетного скульптора Огюста Родена. 1910 року Кавалерідзе одержує першу премію в конкурсі, оголошеному Військово-історичним товариством на кращий пам'ятник княгині Ользі, і разом із скульптором П.Сніткіним, своїм однокурсником, та архітектором В.Риковим (художнім керівником був Ф.Балавенський) виконав проект пам'ятника, в якому виліпив постать княгині Ольги та просвітителів Кирила і Мефодія. Пам'ятник відкрито в серпні 1911 року. Того ж року Кавалерідзе почав працювати на московській кінофабриці П.Тімана та Ф.Рейнгардта, де був гримером і скульптором у фільмі "Ключі щастя" (1912) та картині Я.Протазанова "Відхід великого старця", для якої створив портрет Л.Толстого. З 1911 по 1915 рік Кавалерідзе створює скульптури "Святослав у бою", "Борис Годунов", "Хокеїст", портрети Я.Протазанова, О.Волкова, О.Пушкіна, М.Гоголя, М.Мусоргського та ін. У 1915—1917 роках Кавалерідзе служить у царській армії. З 1918 по 1928 рік скульптор живе в Ромнах, працює у відділі народної освіти, викладачем малювання в школах, режисером повітового театру. В ці роки створює пам'ятники Т.Шевченку і

Героям революції в Ромнах, Григорію Сковороді в Лохвиці, Артему в Бахмуті і Слов'яногірську, Т.Шевченку в Полтаві та Сумах та ін. Як режисер поставив "Наталку Полтавку", "Трактирницю", "Лісову пісню" та ін. У 1928—1933 роках працює режисером на Одеській кінофабриці, у 1934—1941 роках — на Київській кіностудії "Українфільм". У 1944—1948 роках Кавалерідзе — старший науковий співробітник відділу монументальної скульптури Академії архітектури УРСР, створює скульптури "Григорій Сковорода", "Козак на коні", "Святослав", пам'ятники Дзержинському та Леніну та ін. У 1949—1957 роках створює портрети І.Павлова, Л.Толстого, М.Горького, Ф.Шаляпіна, скульптури "Кобзар", "А.Бучма в ролі Задорожного" та ін. У 1957—1962 роках Кавалерідзе — режисер Київської кіностудії ім. О.Довженка, створює пам'ятник Б.Хмельницькому у Кобеляках, скульптури "М.Кропивницький", "Тарас Шевченко на засланні" та ін. 1962 року відбулася персональна виставка творів І.Кавалерідзе. 1966 року — прем'єра п'єси Кавалерідзе "Вотанів меч" у Тернопільському музично-драматичному театрі ім.Т.Шевченка, 1967 році — п'єси "Перекоп" у Харківському театрі ім.Т.Шевченка. 1969 року І.Кавалерідзе присвоєно звання народного артиста України. 1970 року — прем'єра п'єси "Перша борозна" у Сумському і Тернопільському музично-драматичних театрах. Створив проекти пам'ятників Лесі Українці, горельєф "Богдан Хмельницький" та ін. Помер Іван Кавалерідзе 3 грудня 1978 року в Києві, похований на Байковому кладовищі. 1987 року в с. Новопетрівці відкрито художньо-меморіальний музей Кавалерідзе, 1989 року — галерею його скульптур у Сумському художньому музеї, 1991 року — музей-майстерню у Києві, на Андріївському узвозі. Іван Кавалерідзе прожив велике творче життя й залишив помітний слід в українській культурі як видатний скульптор, талановитий режисер кіно й театру, драматург. Людина енциклопедичної обізнаності й різнобічної обдарованості, він легко й вільно творив у цих галузях мистецтва й у кожній створив твори, які залишилися в історії української культури серед її кращих надбань. Навіть після того, як митець пішов з життя, деяким з них судилося народитися вдруге, як пам'ятникам Григорію Сковороді, княгині Ользі, Ярославу Мудрому, встановленим в останні десятиріччя в Києві. Творчість Івана Кавалерідзе як скульптора вирізняється великим жанровим і тематичним розмаїттям. Майстер творив в усіх видах і жанрах скульптури, мистецька спадщина його величезна й нерівноцінна, проте є в ній видатні твори, які становлять визначні віхи не лише в творчій біографії митця, а й в усьому образотворчому мистецтві. Насамперед це твори монументальної скульптури, зокрема пам'ятник Т.Шевченкові у Ромнах (1918), який є першим пореволюційним пам'ятником Кобзареві в Україні, якщо не враховувати тимчасового погруддя роботи Ф.Балавенського, встановленого у Києві 1918 року. Кавалерідзе ще в студентські роки в Петербурзькій Академії мистецтв 1911 року одержав заохочувальну премію за конкурсний проект пам'ятника Шевченкові в Києві. Пізніше автор, окрилений подіями національного відродження в Україні, розбудовою української культури в час Української Народної Республіки та Української держави Павла Скоропадського, зумів надати образіві нового емоційного звучання. "У першому ескізі, — писав Кавалерідзе, — Шевченко

сидів похнюплений, сумний. На перший план виступав мотив гіркої думи; у роменському ж пам'ятнику — в посадці голови, в жесті стиснутої руки, що покоїться на коліні, в усьому силуеті постаті, органічно злитої з п'єдесталом у формі пагорба, — я прагнув передати незбориму внутрішню силу поета, його нерозривний зв'язок з рідною землею". Кавалерідзе хотів, щоб вирішення пам'ятника відповідало глибинній сутності глибоко народної творчості Кобзаря, й уникнув поширеної в ті роки надмірної монументалізації, викликаній революційними суспільними змінами. Відкриття пам'ятника Т.Шевченкові в Ромнах 27 жовтня 1918 року перетворилося на грандіозне свято. На відкритті виступив 90-річний вчений Г.Вашкевич, філолог, співробітник "Киевской старины", який знав Шевченка і брав участь у виданні "Кобзаря". Пам'ятник великому просвітителю Григорію Сковороді Кавалерідзе створив у традиційній реалістичній манері, але знову вирішив його на низькому постаменті. Струнка постать філософа з натхненно піднесеною головою вима-льовується легким і виразним силуетом у навколишньому просторі. Сковорода зображений босоніж, з торбиною та свиткою, перекинutoю через плече. Він немов простує до людей, постава його вирішена просто й без надуживання зовнішніми ефектами — саме так розумів Кавалерідзе сутність творчості Сковороди, його життєву позицію, позбавлену суєтності й марнославства і виражену в його кредо: "Щастя не залежить ні від неба, ні від землі, а від самої людини". У цих двох ключових у творчій біографії майстра скульптур найбільш повно відбився його своєрідний стиль, позначений звертанням до класичних традицій скульптури, які він перейняв у своїх вчителів Ф.Балавенського та О.Родена. Монументальність скульптур він розумів не як щось велике й вражаюче за розміром. Насамперед у нього — це вираження величності духу, поетичної сили, яким підпорядковано форми скульптури. Використовуючи традиційні класичні засоби реалістичної пластики, він водночас звертався до народної скульптури, яка дала йому вміння гранично ясно й лаконічно вирішувати задум. Про використання Кавалерідзе засобів народної різьби по дереву свідчать і експресивні, вирішені у дещо геометризованій суворій формі народної карпатської різьби пам'ятники Артему та Олеко Дундичу. Це ж можна сказати й про проект пам'ятника Ярославу Мудрому, що мав бути встановлений свого часу на території Софійського заповідника у Києві й лише кілька років тому знайшов своє місце біля Золотих воріт. Для нього характерна лінійно-ритмічна експресія і монолітність узагальнених об'ємів, що свідчить про творче переосмислення скульптором традицій української народної різьби. Такою традиційністю позначені й усі фільми Кавалерідзе, в яких він незмінно прагне достовірно відтворити історичну атмосферу доби. Зокрема у фільмі "Григорій Сковорода" (1958) впадає в око гранична, немов скульптурна виваженість образів. Протягом дії Сковорода говорить мало, але кожне його слово, кожен жест промовисті й символічні, а драматургія від цього не втрачає емоційності й дієвості. Особливо цікаві сцени, де Сковорода показаний у Петербурзі, при дворі російської імператриці. Режисер вдало відтворює холодну світську атмосферу царських покоїв, де люди здаються бездушними манекенами, серед яких Григорій, хоч і відчуває себе

врівноважено й гідно, зовсім чужий і непотрібний. Його душа лине до берегів Дніпра, до Києва. У кожній мізансцені фільму, в кожній масовці Кавалерідзе прагнув створити гранично наповнені образи, задля чого він вдається до лаконічної, промовистої стилістики, яка перегукується зі стилістикою фільмів Довженка. Навіть маленька роль корчмаря, яку дуже характерно зіграв Максим Рильський, не менш промовиста, ніж головні ролі картини. Останнім фільмом, створеним І.Кавалерідзе, була стрічка "Повія" (1961) за однойменним романом Панаса Мирного, яку високо оцінила тогочасна критика. На відміну від попередніх робіт у кіно й театрі, режисер вдається до глибшого психологізму, більшої точності характеристик, високої культури режисури, завдяки чому глядач глибоко переживає трагедію знедаланої жінки. Автори картини знайшли ключ, що дозволив створити не ілюстративний, а оригінальний, глибокий кінофільм. Режисер і сценарист Ніна Капельгородська відібрали з роману найважливіші моменти, чітко окреслили драматичну лінію, пов'язану з долею Христі. Режисер головну увагу приділяв не зовнішнім аксесуарам, одягу, пейзажу, фольклорним сценам, а відтворенню глибоких самотніх характерів. Таким само традиційно добротним у майстерності і водночас глибинним і скерованим на психологічне вирішення образу постає Кавалерідзе у кращих своїх п'єсах "Вотанів меч" (1966), "Перекоп" (1967), "Перша борозна" (1970). А його фільми-опери "Наталка Полтавка" (1936) та "Запорожець за Дунаєм" (1937), у яких головні ролі виконували славнозвісні М.Литвиненко-Вольгемут та І.Паторжинський, і нині є кращими кіноекранізаціями видатних творів І.Котляревського та С.Гулака-Артемовського.

**** У тебе неабиякий талант до скульптури і всі дані, щоб сказати все в цій галузі, але для цього необхідна серйозна праця. Віддати себе всього мистецтву, працювати над самовдосконаленням і самоосвітою — це найголовніше. Скажу тобі, щоб володіти ґрунтовно засобами мистецтва, навчитися говорити по-своєму, необхідно багато свідомо працювати і бути людиною розумною. Потрібно наполегливо йти раз обраним шляхом... Служіння мистецтву або науці — це служіння суспільству... /**С.Мазаракі в листі до І.Кавалерідзе. 1900-ті рр.**/**

**** Подібно до майстрів Відродження, Кавалерідзе — багатогранний митець, художник-мислитель. /**А. Німенко. 1967.**/**